

KORNAI JÁNOS

PÉLDAKÉPÜNK: KÍNA?

Munkaanyag

Az írás a TÁRKI kiadásában megjelenő Társadalmi riport 2014. c. kötet számára készült. A kötet, amelynek szerkesztői Kolosi Tamás és Tóth István György, várhatóan 2014. decemberében jelenik meg.

A munkaanyag a nyomtatott kötet megjelenése előtt csak a szerző engedélyével idézhető.

Bevezetés¹

Nemrég, 2014. július 28-án hangzott el Tusnádfürdőn Magyarország miniszterelnökének, Orbán Viktornek "A munkalapú társadalom korszaka következik" c. előadása.² A beszéd nagy feltűnést keltett hazánkban és külföldön. A sokfelé ágazó fejtegetésnek csupán néhány mondatával foglalkozom.

...versenyfutás zajlik annak a közösség-szervezési módnak, annak az államnak a megtalálásáért, amely a leginkább képes egy nemzetet, egy közösséget nemzetközileg versenyképesé tenni. Ezzel magyarázható, ... hogy ma a slágertéma a gondolkodásban azoknak a rendszereknek a megértése, amelyek nem nyugatiak, nem liberálisok, nem liberális demokráciák, talán még demokráciák sem, és mégis sikeressé tesznek nemzeteket. Ma a sztárok a nemzetközi elemzésekben Szingapúr, Kína, India, Oroszország, Törökország.

Különös lista. Melyek lennének azok a jellegzetességek, amelyek valamennyi említett országban megtalálhatók, miközben más, sztárnak nem minősíthető országoknál nem mutathatók ki? Tekintsünk az 1. táblázatra. Az öt közül négyben hosszú időn át, sőt még a válság közepette és közvetlenül utána is magas volt a GDP növekedésének üteme, jóval nagyobb, mint számos "hanyatló" nyugati országban és mint Magyarországon. Sokak szemében ez indokolná a "sztár" minősítést. Ám itt kilóg a sorból Oroszország, ahol a 2009-2013 időszakban a GDP átlagos növekedési üteme nem volt nagyobb az amerikaiénál. Ami pedig a beszédben említett másik jellegzetességet illeti, India minősül kakukktojásnak. Ellentétben a többi négyel, ahol valóban autokratikus vagy diktatórikus a kormányzati forma, India a függetlenség elnyerése óta parlamenti demokrácia, amelyben egyik politikai erő sincs "becementezve", hanem leváltható; egymást ismételten váltva kerülnek kormányra az egymással versenyző pártok, politikai tömörülések.

¹ Az írás statisztikai anyagának összegyűjtésében Kerényi Ádám működött közre; köszönöm figyelmes, hatékony, odaadó munkáját.

² A beszédből idézett részt a kormány internetes honlapján közölt szövegből vettem át.

1. táblázat A "sztár" országok és néhány más ország növekedése a válság közben és után

Ország	Évi átlagos növekedés százalékban a 2009-2013-as időszakban
India	6,9%
Kína	8,9%
Oroszország	1,1%
Szingapúr	5,3%
Törökország	3,9%
Franciaország	0,2%
Németország	0,7%
Portugália	-1,4%
Svédország	1,4%
Egyesült Államok	1,2%
Magyarország	-0,9%

Forrás: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2014.

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2013&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=%2C&br=1&pr1.x=32&pr1.y=3&c=924%2C182%2C922%2C576%2C132%2C134%2C144%2C944%2C534%2C186%2C111&s=NGDP_RPCH&grp=0&a. Letöltve: 2014. augusztus 12.

A polémia teljességéhez elemezni kellene mind az öt ország fejlődését, a területi korlátok miatt azonban csak egyetlen országgal, Kínával foglalkozom. Ezt az országot kétségkívül jellemzi mindkét megkülönböztető vonás: igen magas a növekedés üteme és a kormányzás diktatórikus.

Egész sor nagy kérdés vetődik fel.

Mi a gyors kínai növekedés magyarázata?

Magyarország képes-e követni a kínai példát?

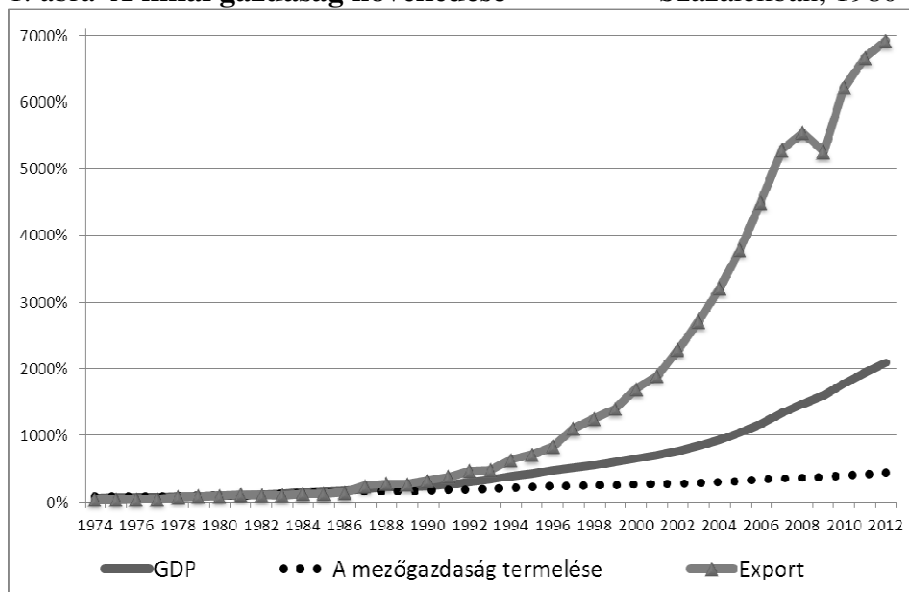
És ha erre képes lenne, érdemes lenne-e, jó lenne-e Magyarország számára követni a kínai példát?

Kína fejlődési pályája – a rohamos növekedés periódusa

Mao Ce-tung 1976-ban bekövetkezett halálával a kínai történelem szörnyű korszaka zárult le, amelyben még a többi szocialista országhoz képest is különlegesen kegyetlen volt az elnyomás. Nyomor és éhínség, kalandor gazdaságpolitika sújtotta a lakosságot. Hatalmi harcok átmeneti évei után, 1981-től indult újtára Deng Hsziao-ping vezetésével a rendszer reformja. Nyomában viharos sebességűvé vált a termelés növekedése. (Lásd az 1. és 2. ábrán a GDP görbéjét.)

1. ábra A kínai gazdaság növekedése

Százalékban, 1980 = 100 %.

Megjegyzés. Noha a reformfolyamatok már 1980. előtt megindultak, hatásuk 1980 körül bontakozott ki. Ez jól látszik a 2. ábrán, amely a jelen ábra bal alsó részét mintegy kinagyítja. Ezért választottuk 1980-at az indexszámítás bázis évének.

A legelső görbe által reprezentált szektor magában foglalja a szorosan vett mezőgazdaságon kívül a vadászat, erdészet és halászat alszektorokat is.

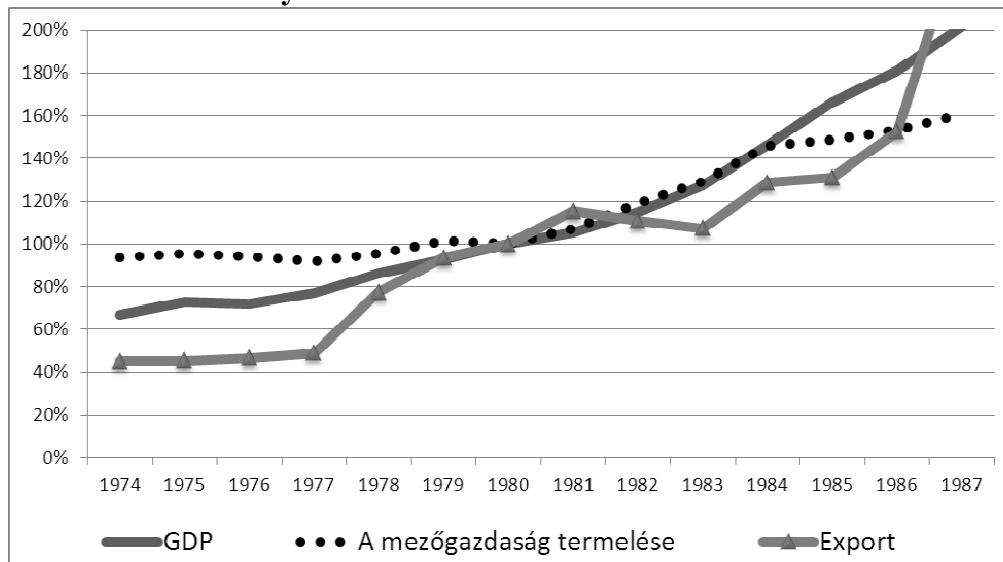
Az index-adatsor számításánál alapul vett abszolút számokat a forrásmunka USD-ban mérte, 2005. évi változatlan árakon.

Forrás. UN National Accounts Main Aggregates database

<http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnlList.asp> letöltve: 2014. augusztus 12.

2. ábra A reformfolyamat kezdete

1980 = 100

Megjegyzés. Az 1. ábra bal alsó részének "kinagyítása" az 1974-1987 időszakra.

Forrás. Lásd az 1. ábra forrását.

A "reform" összefoglaló elnevezése több folyamatnak.

1. Nagyon hamar mélyreható átalakulás ment végbe a mezőgazdaságban. A kommunák, a kollektív gazdálkodás helyébe a magángazdálkodás lépett. Ez óriási erőket

hozott mozgásba, fellendítette a mezőgazdasági termelést. (Lásd az 1. és a 2. ábrán a mezőgazdaság görbéjét.)

2. Megnyitották a korábban bezárt kapukat a szabad vállalkozás előtt. Tömegesen alakultak új magánvállalatok valamennyi gazdasági szektorban.

3. Megjelent és villámsebességgel terjedt el egy új vállalati forma (az ún. városi/falusi vállalat), amely a helyi közösségi tulajdon és a magántulajdon sajátos kombinációjára épült.

4. A Mao-korszak befelé fordult, a Nyugattól elzárkózó politikáját a "nyitás", a kifelé fordulás váltotta fel. Rohamosan nőtt az export. (Lásd az 1. és a 2. ábrán az export görbéjét.) A kínai áruk mind inkább elárasztották a világpiacot.

5. Kínába nem csak beengedték, hanem valósággal hívták a külföldi befektetőket. Nagy erővel áramlott az országba a külföldi tőke.

6. Kína tanulni kívánt a fejlett országoktól. A tudásvágy számos formában mutatkozott meg, többek között abban, hogy a diákok tízezreit küldték tanulni a nyugati világ legjobb egyetemére, ahonnan az ott végzetek számottevő része visszatért hazájába.

7. Az 5. és 6. pontban jelzett átalakulás kísérő jelenségeként gyorsan áramlott be Kínába a modern technika. Az ország mind inkább beépült a modern információs-kommunikációs társadalom világhálózatába.

Felhívom a figyelmet arra, hogy az 1-7. változások nem "unortodox" jellegűek. Éppen ezeket a reformokat ajánlották az IMF és a Világbank, valamint azok a külföldi közgazdász szakértők, akiktől tanácsokat kért a kínai vezetés.

Rátérek a növekedés olyan tényezőire, amelyek *nem* tartoztak a standard nyugati ajánlások közé.

8. Kínában feszes korlátok közé szorították a bérek, és ezzel a háztartási fogyasztás emelkedését. A fogyasztás nőtt, de a növekedés lényegesen elmaradt a termelés növekedésétől. Alacsony volt és tovább csökkent a háztartási szektor fogyasztásának részaránya a GDP felhasználásában. (Lásd a 2. táblázat 2. sorát.) Drámai mértékben nőtt a jövedelem-eloszlás egyenlőtlensége.

2. táblázat A kínai GDP felhasználása

	1974	1975	1976	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bruttó tőkeképzés (<i>gross capital formation</i>)	40,9%	42,1%	39,9%	42,0%	42,4%	46,3%	46,9%	47,1%	47,4%
Háztartások fogyasztása (<i>household consumption</i>)	54,8%	52,4%	55,2%	36,7%	36,3%	36,5%	35,8%	36,1%	36,3%

Megjegyzés. A számítás kiindulópontjául szolgáló GDP adatok megegyeznek azokkal az adatokkal, amelyek alapján az 1. ábrában bemutatott indexeket számítottuk ki.

Forrás: UN National Accounts Main Aggregates database. <http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnlList.asp>.

Letöltve: 2014. augusztus 12.

9. Meghökkenően magas volt a beruházások részaránya a GDP felhasználásában. (Lásd a 2. táblázat 1. sorát. Ez nyilvánvalóan szorosan összefügg azzal, hogy Kínában igen magas volt a megtakarítás. A nemzeti jövedelem felhasználásának ez a megoszlása párját ritkítja a világ gazdaságtörténetében. (Erre még visszatérek.) Talán csak a sztálini iparosítás, az első szovjet ötéves tervek idején fordult elő hasonló. Nincsen olyan nyugati ország, amelyben a lakosság elviselte-eltűrte volna, hogy ennyire visszaszorítsák a termelés növekedéséből való részesedését.

A gazdasági növekedés felsorolt jellemzőit azok az *intézményi változtatások* alakították ki, amelyek ebben a korszakban végbementek. Ezek sok tekintetben ellentmondásosak. Létrejötték a magántulajdonon alapuló piaci gazdaság működéséhez szükséges *gazdasági* intézmények, amelyek félig-háromnegyedig (de nem teljesen, nem következetesen) biztosítják a magántulajdon védelmét, a magánszerződések betartásának kikényszerítését. Ugyanakkor fennmaradt egy igen nagy súlyú és befolyásos állami tulajdonú szektor, amelyet súlyos veszteségei ellenére állami juttatásokkal, "puha költségvetési korláttal" mesterségesen életben tartanak.

A *politikai* intézmények tekintetében a reformok nem törték meg a kommunista párt politikai monopóliumát, az egypártrendszert. A kormányzati forma megmaradt diktatúrának, bár a Mao-korszak brutális kegyetlenségéhez képest kissé megpuhult. Több teret engedtek a vitáknak, kevésbé kényszerítették rá a szellemi életre és az oktatásra a párt hivatalos ideológiáját. A párt összetétele fokozatosan megváltozott a sztálinista-maoista kommunista párthoz képest. A párton belül mind inkább összefonódtak a politikai tisztségviselő "apparatschikok", az új kapitalista tulajdonosok és a technokratikus menedzserek társadalmi csoportjai.

Kína fejlődési pályája – a lassuló növekedés periódusa

Hosszú időn rekord ütemben nőtt Kínában a termelés, ám bebizonyosodott, hogy a fergeteges sebesség nem tartható örökre. Tekintsünk a 3. táblázatra: 1984-ben 15 százalékkal nőtt a GDP, majd számottevő lassulás után 2007-ben újra rendkívül magasra, 14 százalékra ugrott a növekedési ráta. Attól kezdve azonban szemmel láthatóan érzékelhető a lassulás tendenciája. Két olyan év is volt, amikor az 1984-es csúcs-szám fele körül járt az évi növekedési ráta.

3. táblázat **A kínai növekedés üteme az adatok %-ban**

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
GDP növekedés üteme	15,2	13,5	8,8	11,6	11,3	4,1	3,8	9,2	14,2	14,0	13,1	10,9	10,0	9,3	7,8
A mezőgazdaság növekedésének üteme	12,9	1,8	3,3	4,7	2,5	3,1	7,3	2,4	4,7	4,7	4,0	5,0	5,1	3,5	3,5
Export növekedésének üteme	20,1	1,9	16,3	62,4	13,4	-2,1	18,0	17,9	22,4	3,7	32,1	11,3	17,4	32,1	14,1
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GDP növekedés üteme	7,6	8,4	8,3	9,1	10,0	10,1	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4	9,3	7,7	7,7
A mezőgazdaság növekedésének üteme	2,8	2,4	2,8	2,9	2,5	6,3	5,2	5,0	3,7	5,4	4,2	4,3	4,3	4,5	na
Export növekedésének üteme	11,1	21,4	11,3	20,8	18,4	18,5	18,2	18,5	17,4	4,9	-5,1	18,3	7,3	3,7	na

Megjegyzés. A táblázatban szereplő adatok jelentése: a mutatószám adott évi és előző évi értékének különbsége per az előző évi érték, azaz a növekedési ráta, százalékban.

Forrás. 1984-2012-ig UN National Accounts Main Aggregates database

<http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnlList.asp>. Letöltve: 2014. augusztus 12.

2013-ra a forrás International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2014.

http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2013&scsm=1&ssd=1&ort=country&ds=%2C&br=1&pr1.x=32&pr1.y=3&c=924%2C182%2C922%2C576%2C132%2C134%2C144%2C944%2C534%2C186%2C111&s=NGDP_RPCH&grp=0&a. Letöltve: 2014. augusztus 12.

A reform kezdete óta eltelt történelmi korszak legfontosabb eseménye nem a gazdaságban, hanem a politikai szférában zajlott le. Az 1980-as években az elnyomás szorításának lazulása nem a megelégedettség és a rendszer urai iránti hála érzetét váltotta ki,

hanem felébresztette a szabadság iránti vágyat. Az elszórt tiltakozó mozgalmak felerősödtek és végül 1989-ben hatalmas tömegeket megmozgató tüntetésekhez vezettek. A főváros főterét, a Tienanmen teret sok napon át diákok és más állampolgárok tartották megszállva, emberi jogokat, szabadságot, a korrupció letörését követelve. Deng Hsziao-ping parancsára katonai erőkkel, véresen és brutálisan leverték a polgári engedetlenséget. Megtorlások következtek, a diktatúra ismét megkeményedett, de tegyük hozzá: a Mao-korszak örült kegyetlenkedéseire nem tért vissza a rendszer.

Nehéz tisztázni, van-e közvetlen oksági kapcsolat a lelkesen kezdődött és véresen végződött Tienanmen-epizód és a növekedés fokozatos lassulása között. Elégséges magyarázatot találhatunk a gazdasági körülmények változásában.

A szocialista országok növekedését – az elméleti elemzés síkján – két szakaszra osztjuk fel. Az első, *extenzív szakaszban* bőven áll rendelkezésre szabad munkaerő és ehhez az állam előteremti a termelés növeléséhez szükséges tőkét. A termelés főképpen azáltal nő, hogy egyre több tőkét kombinálnak egyre több munkával. Ez nem folytatható vég nélkül. Mind inkább szűk keresztmetszetekbe ütközik a növekedés: nem áll rendelkezésre a kívánt helyen a kívánt szakképzettségű munkaerő és/vagy a könnyen hozzáférhető beruházási erőforrás. A növekedés fokozatosan átmegy az *intenzív szakaszba*. Ekkor már főképpen (később esetleg kizárólagosan) a *termelékenység* emelkedése biztosíthatja a termelés növekedését. Az intenzív szakaszban szükségképpen lassabb a növekedés, mint az extenzív szakaszban.

Nincsenek csodák. Kínában is fokozatosan végbemegy ez a fajta szakasz-váltás. Mind fontosabb szerephez kell jutnia a termelékenység növelésének. Ehhez sok minden szükséges, mind a tőke, mind a munka minőségében. Mind szélesebb területen kell tőkeigényes (és ezért drága) beruházásokat végezni. Mind több szakképzett munkaerőre van igény, ezen belül is magasan képzett szellemi munkásokra, mert enélkül nincs technikai fejlődés és innováció. Jobb fizetést kell adni nekik. A képzéshez fejleszteni kell az oktatást és a kutatást. Jobb lakáskörülményeket kell biztosítani, jobban kell óvni a dolgozók egészségét. Nem lehet tovább halogatni, legalább szerény szinten, a jóléti állam kiépítését.

Mindezek következménye: az eddiginél nagyobb ütemben emelkedniük kell a béreknek, valamint a bérköltésekre rakódó közterheknek, amelyekből a növekvő jóléti állami kiadásokat (oktatás, egészségügy, nyugdíjak) finanszírozzák. Ez pedig azzal jár, hogy az exportra szánt termék drágább lesz, csökken a kínai gazdaság export-versenyképessége.

Az exportképesség csökkenése, vagy az a belátás, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik, feltámasztja a befelé-fordulás kísértését.

A gondolatmenet eddig a gazdaság belső törvényszerűségeiből vezette le azt a változást, amelynek a fogyasztás-beruházás részarányban be kell következniük. Ám nem csak a vak belső kényszerek gyakorolnak hatást, hanem az emberek hangja is. Gyakoribbá válnak a helyi sérelmek elleni tiltakozások. Nem ritkák a sztrájkok. A hangadók korrumpálásával vagy rendőri beavatkozásokkal leszerelik ugyan a helyi kis mozgalmakat -- de együttvéve mégis csak érzékelhető a nyomás arra, hogy a lakosság nagyobb részt követel magának a növekedés eredményeiből.

A száguldás közepette a vezetés nem törődött a környezet rombolásával. Most már nem csak a környezetvédő külföldi szakértők figyelmeztetnek erre; a levegő szennyezettsége és más környezeti ártalmak elkerülhetetlenné teszik a beavatkozást. Ez további erőforrásokat von el olyan beruházásoktól, amelyek közvetlenül és azonnal hozzájárulnának a GDP növeléséhez.

Kína gazdasága robusztus, de az óriás építményen repedések mutatkoznak. A széles állami vállalati szektor tetemes veszteségének kiegyenlítése nagy kiadás a költségvetés számára. Súlyos adósságok nyomasztják a vállalatok és nem-kormányzati szervezetek

számottevő részét. Rosszul áll a bankszektor, amelyen súlyos teherként nehezednek a nem-teljesítő, vissza nem térülő hitelek.

A lassulást megpróbálják azzal fékezni, sőt – ha lehetne – újra gyorsulásba átkapcsolni, hogy tovább növelik a GDP felhasználásának beruházási hányadát, amely immár 47 százalékra nőtt meg 2012-ben. Ez rekord a világ gazdaságtörténetében! Minden megtermelt két pénzegységnyi termelésből egy egységnyi elmegy beruházásra! Ennek megfelelően a háztartási fogyasztás hányada ugyancsak világtörténelmi rekord-mélységet ért el, mindössze 36 százalék volt. Soha még ennyire kevés (a megtermelt GDP-nek mindössze egyharmada) jutott a háztartások fogyasztására. (Lásd a 2. táblázatot.) A kínai gazdaságnak ez a súlyos belső ellentmondása, amely a lassulás egyik előidézője, így nem hogy enyhülne, hanem a feszültség tovább fokozódik.

A feszültségek érzékelhetők az emberek hangulatában. Igaz, a nagy növekedés áldásos hatására százmilliók kerültek ki az éhhalás küszöbén álló legmélyebb nyomorból, de ugyan ez a növekedés óriási különbségeket hozott létre a dúsgazdag legfelsőbb réteg és a továbbra is nagyon szegény százmilliók életszínvonala között.

A zúgolódásokra adott egyik válasz a "bekeményítés", a represszív intézkedések (rendőrségi brutalitások, a megfélemlítésre használt ítélezések) elszaporodása. Különösen az utolsó egy-két évben vált ez érzékelhetőbbé. A másik válasz: a figyelem eltérése. Felszítják az eddig csak némán parázsló kínai nacionalizmust.

Kína jövője?

Ki tudna a jövőről biztosat mondani? Nem zárható ki, hogy a vezetés előbb-utóbb olyan korrekciókat hajt végbe, amelyek "kieresztik a gőzt" a lassan-lassan robbanás felé közeledő kazánból. Növelik a reálbéreket, lépésről-lépésre kiépítik a jóléti állam intézményeit, legalább a Kína fejlettségével arányos szintig. Higgadtan tudomásul vesszük, hogy ez tovább lassíthatja a növekedést.

A fenti változtatásokkal és a jövedelem-egyenlőtlenséget mérséklő, a költségvetéshez való hozzájárulás terheit és az állami szolgáltatásokat újraelosztó intézkedésekkel csökkentik a szociális feszültségeket. Ez lehetővé tenné a represszió enyhítését. Mindezek a változások előbb-utóbb utat nyitnának a politikai intézmények demokratizálása felé.

Sokan kívánnák azt, hogy bárcsak erre az útra lépne Kína; mégpedig nem csak a külföldi politikusok és Kína-szakértők számottevő része, hanem a jelenlegi kínai rendszer belső demokratikus ellenzéke, felvilágosult tanárok és diákok, írók, művészek, újságírók, egykori, sőt jelenlegi pártfunkcionáriusok is.

Lehet persze, hogy az események más irányt vesznek. A vezetés kísérletet tehet arra, hogy a növekedés felgyorsítását kipróbálja a gazdaságból. Visszatartja a bérek és a jóléti állami kiadások növelését. A feszültségekre, a tiltakozásokra még keményebb csapásokkal felel. Ha a helyzet odáig fajulna, hogy az uralmon lévők szerint szükség volna a "a nemzet felsorakoztatására", a nacionalizmus felgerjesztésére törekednének, sőt akár katonai kalandba is bocsátkozhatnának.

Nem tudjuk, milyen arányok alakulnak majd ki a "kifelé vagy befelé fordulás" dilemmájában. Ha erőteljesebben érvényesül az utóbbi, az együtt járhat a nyugati kapcsolatok fellazításával. A sokféle gazdasági következmény mellett ez fékezheti Kína jól felpergetett technikai fejlődését is.

A gazdasági következmények kiszámíthatatlanok. Annyi azonban szinte bizonyossággal megjósolható: a "bekeményítés" nem eredményezheti a tartós visszatérést az első periódus lenyűgöző 15 százalékos növekedési rátáihoz. Még az sem biztos, hogy hosszú

időre stabilizálná a jelenlegi 7-8 százalékos növekedési ütemet, és megállítaná a további lassulást.

Képes-e Magyarország követni a kínai példát?

Ha egyetlen szóval kell felelnem, a válaszom: *nem!* Ám szeretnék ennél többet mondani. Éppen azért vázoltam fel Kína növekedésének jellegzetességeit, hogy kissé részletesebben indokolhassam meg a nemleges válaszomat.

Egy ország jövőendő fejlődésének útvonala nem jelölhető ki tetszőlegesen. A történelem nem tesz a "központi akarat" elé egy étlapot, rajta a fogásokkal: Szingapúr és Svájc, Kína és Japán, USA és Nigéria, Svédország és Észak-Korea... "Itt van; azt választod, amit akarsz." Az ország mindenkori adott állapota, továbbá az a történelmi útvonal, amelyen a mai állapotához eljutott, igen erősen leszűkíti a választható jövőendő utak halmazát, bár persze a jövőendő útja így sem determinált. Fennmarad a döntéshozó számára jelentős választási szabadság – és az ezzel együtt járó történelmi felelősség.

Hasonlítsuk össze Kína és Magyarország adottságait ebből a szempontból. ooo Kína hatalmas ország. Az óceán partján terül el számos tartománya. Sokféle éghajlati övezet van a területén, amely lehetővé teszi igen széles mezőgazdasági termékválaszték hazai előállítását. Gazdag sokféle természeti kincsben. Tegyük félre azt a kérdést, kívánatos lenne-e Kína számára a fokozott befelé fordulás. Annyi biztos: elég messzemenően *képes* lenne rá. Ezzel szemben a szárazföldbe zárt, természeti kincsekben szegény Magyarország *képtelen* lenne elzárkózni. A természeti-földrajzi adottságok rákényszerítik a nyitottságot.

ooo A magyar beruházási hányad mintegy egyharmada a kínainak, és még ha a kormányzat akarná is, képtelen lenne a kínai szintre emelni. Ez ugyanis csak részben függ a kormány akaratától. Elég messzemenően függ az állampolgároktól, az egyénektől, a háztartásoktól, a családoktól, a magánvállalatoktól, a legalább részlegesen autonóm szervezetektől és kisebb közösségektől. Az állam megpróbálhatja döntéseiket retorikával és állami anyagi ösztönzőkkel befolyásolni, ám ez a decentralizált folyamat nem működik állami parancsszóra. Függ attól, hogy a sok különálló döntéshozó, aki megtakarít és aki beruház, mennyire bízik a jövőben, befektetéseinek, vagyonának biztonságában.

ooo Magyarország versenyképessége nem javul. Lehetséges-e a magyar versenyképességet azzal radikálisan megjavítani, hogy a magyar béreket a kínai bérek szintjére szorítják? A magyar egészségügyre, oktatásra és nyugdíjellátásra fordított állami kiadásokat (százalékosan, egy főre számolva) a kínai szintre nyomják le? Most itt nem azt kérdezem: miféle értékrend alapján lenne ez kívánatos. Most csak az elképzelés megvalósíthatóságáról szólok, a "feasibility"-ről. Követhető-e ebben a kínai példa? Határozottan állítható: nem.

ooo Fontos szempont az ún. méretgazdaságosság (economies of scale.) Magyarország lakosságának száma megfelel egy nagy kínai város lélekszámának. Kína másfél milliárdos belső piaca már csak ezáltal is óriási megtakarítási-jövedelmezőségi lehetőséget kínál mind a kínai, mind a külföldi befektetőknek. Ez a lehetőség nem áll fenn a magyar központi akarat számára.

A pozitív elemzés összefoglalása

A tusnádfürdői beszédből idézett mondatok nem fogalmazzak egyértelmű ok-oksági kapcsolatot, csak annyit mond, hogy egyidejűleg megfigyelhető kétféle jelenség: "sztár" gazdasági teljesítmény (értsd: igen gyors GDP-növekedés), másfelől nem-demokratikus,

autokratikus/diktatórikus kormányzati forma. Ám a két jelenség hangsúlyos együttes említése azt a benyomást keltheti az olvasóban, mintha okozati kapcsolatról lenne szó, legalábbis abban a leszűkített értelemben, amely szerint az autokrácia/diktatúra szükséges feltétele az igen gyors GDP-növekedésnek. Tömören kifejezve, ilyesféle kapcsolat áll fenn: autokrácia/diktatúra → gyors növekedés.

Ez az állítás nem állja meg a helyét. Semmilyen körülmények között nem igaz. Fejtegetéseim azonban nem próbálkoztak általános cáfolattal, már csak terjedelmi okok miatt sem. Még azt sem tehettem meg, hogy a beszédben említett mind az öt ország példáján mutassam be az állítást cáfoló valóságos tapasztalatot. Azt remélem azonban, hogy Kína esetére sikerült igazolnom: az okozati összefüggések sokkal bonyolultabbak. Egyfelől, az "ok" oldalon nem egy vagy két, hanem sok magyarázó tényezőt kell számba venni. Másfelől, a "következmény" oldalon nem egy jelenséget (a magas GDP növekedési rátát) kell számba venni, hanem sok jelenséget, a lakosság életének alakulásától kezdve a jövedelmek eloszlásán át a környezetrombolásig.³ A két oldal között kölcsönhatás van. A represszió, az emberi jogok megsértése odasorolható az "ok" oldalra (hiszen az adott intézményrendszeren belül ezt eszközként használják az elégedetlenkedők féken tartására), de odatartozik a "következmények" oldalához is, mert keserves mellékhatása a növekedés ilyesfajta felgyorsításának.

Hangsúlyoztam azt is: nem elég pillanatfelvételen ránézni a politikai és gazdasági intézményrendszer és a növekedés közötti kapcsolatra. Meg kell érteni a folyamatok dinamikáját: melyik mikor gyorsul fel vagy lassul le – és miért.

Most pedig, a *pozitív* elemzésről ("mi van?", "miért van az, ami van?") térjünk át a *normatív* elemzésre ("mi legyen?").

Kívánatos-e Magyarország számára a kínai példa követése?

Tegyük egy pillanatra félre a korábbi gondolatmenet egyik következtetését: a kínai példa nem *követhető* Magyarország számára. Ha egészében, minden fő vonását tekintve ez nem is lehetséges, attól még sok minden rész-jellegzetességét átvehetnénk.

Nem akarok kitérni a kérdés elől. Ez nem értékmentes "tisztán közgazdasági probléma". A felelet a válaszadó értékrendjétől függ. A demokrácia elkötelezett hívei, (magamat is közéjük sorolom), hangsúlyos "nemmel" felelnek az alcímben feltett kérdésre. Számukra a demokrácia, és ami ettől elválaszthatatlan, az emberi jogok tiszteletben tartása és a jogbiztonság nem egyik a sok érték közül, amellyel gazdálkodunk. Jó, ha van -- de ha kell, nyugodtan áldozzuk fel, legalább részlegesen más értékek megnyerése, pl. a gyorsabb növekedés, vagy a nagyobb anyagi jólét kedvéért.

Fordítsuk le a fenti kijelentést a közgazdaságtudományi elmélet nyelvére. Van, aki azt vallja: létezik egyfajta átváltás, "trade-off" egyfelől a demokrácia, az emberi jogok, a jogbiztonság, másfelől a növekedés és ezzel együtt az anyagi jólét között. Tehát "megéri", hogy néhány izgága embert lecsukjanak, vagy ha már elkerülhetetlen, a tiltakozó tömegre lövessenek, ha ezzel elérhető, hogy 1-2 százalékponttal emelkedjék a növekedési ráta. Itt közgazdász szakzsargonban, de tulajdonképpen végletes szókimondással fogalmaztam meg egy gondolatot, ami sokak fejében ott jár, éppen a kínai növekedés kapcsán. "Igaz, Kínában nincs demokrácia, folyamatosan megsértik az emberek jogait – ám ez, ha nem is örömdetes,

³ A közgazdász és gazdaságstatisztikus szakma már évtizedek óta hangsúlyozza: torzított, egyoldalú és ezért félrevezető képet kapunk az ország fejlődéséről, ha a figyelmet egyetlen mutatóra, a GDP növekedési ütemére összpontosítjuk.

olyan ár, amit érdemes volt és a jövőben is érdemes lesz megfizetni a termelés szédületesen gyors növekedéséért, ami végső soron sok embert kiemel a nyomorból és javítja a lakosság anyagi jólétét."

A demokrácia elkötelezett hívei számára ez a "trade-off" elfogadhatatlan. A demokrácia, az emberi jogok tisztelete, a jogbiztonság nem áldozható fel más értékek oltárán.⁴ Fentebb elvettem az "autokrácia/diktatúra → gyorsabb növekedés" formulát a pozitív elemzés keretében azzal, hogy nem ad kielégítő magyarázatot a kínai gyors növekedésre. Most újra szembefordulok vele, immár a normatív elemzés keretében, mert saját értékrendem szerint a demokráciát akkor sem lenne szabad feladni, ha ennek eredményeképpen gyorsabbá válna a növekedés.

Gondolatmenetem legalább annyi további kérdést vet majd fel az olvasóban, mint ahányra felelni próbált. Van-e olyan fejlődési útvonal, amelyben a kormányzat formája liberális demokrácia és amelyen biztosítható a tartós növekedés és vele az anyagi jólét emelkedése is? Járhat-e Magyarország azon az úton? Ha ezekre a kérdésekre felelni próbálnék, akkor még messzebbre kerülnek a kötet szerkesztői által megadott terjedelmi korlátoktól, amelyeket már az eddigi szavaimmal is átléptem.

Van-e értelme erről vitatkozni?

Nem biztos. Egy tudományos konferencián az egyik felszólaló kifejt egy álláspontot, amelyet adatokra és logikai érvekre alapozott és a másik felszólaló a *raciónalis érvelés* eszközeivel vitatkozik vele: más adatokra hivatkozik, más logikai érveket hoz fel. Csakhogy a tusnádfürdői beszéd nem tudományos konferencián hangzott el.

Nem vagyok naiv szobatudós. Van saját élettapasztalatom és sok mindent olvastam a racionális döntés elméletéről és a politikai élet lélektanáról.

Racionális érveléssel nem lehet meggyőzni a fanatikusokat.

A politikai alapvető kérdésekben nem alternatív tanácsok megfontolása után választ, hanem a saját meggyőzése által sugalmazott álláspont alátámasztásához keresi meg azt a tanácsadót, aki kész a neki tetsző tanácsot megadni és a már kiformált álláspont mellett kiállni.

A gondolat erejével nem lehet választást nyerni, sem hatalmat szerezni.

És mégis, talán van értelme az ilyesféle fejtegetéseknek, mint amilyen ebben az írásban olvasható. Talán azok számára, akik nyitva állnak a racionális érvelés előtt, egy kis segítséget adhat ahhoz, hogy eligazodjanak a kormányzati forma és a gazdasági növekedés közötti bonyolult összefüggésekben.

⁴ A döntéselmélet nyelvén, többes-szám első-személyben fogalmazva a következőképpen írható le a fenti álláspont. A politikai és döntések megítélésében "lexikografikus" preferencia-rendezés vezérel bennünket. Első kritérium: preferáljuk a demokráciát a nem-demokráciával, a zsarnokság összes változataival szemben. Csak miután ez a kritérium teljesült, jöhet a második, a harmadik és így tovább. Persze mi is preferáljuk a gyorsabb növekedést a lassúval szemben, a méltányosabb jövedelem-eloszlást a kevésbé méltányossal szemben -- de csak akkor, ha a demokrácia-kritérium teljesült. Szigorúbb megfogalmazásban dinamikus megközelítést kellene alkalmazni: a demokrácia kiépítése felé tartó folyamatokat preferáljuk az autokrácia/diktatúra kiépítésére, illetve fenntartására irányuló folyamatokkal szemben. E gondolatmenet teljes kifejtése nyilván nem fér bele egy esszé lábjegyzetébe.